

Pregledni članak

OBRAZOVANJE I GLOBALNI BUDUĆI RAZVOJ DRUŠTVA (Uvodni referat)

Prof.dr. Enes Huseinagić; email: huseinagic_e@hotmail.com
Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Sažetak: Današnji društveni preobražaj obrazovanja ima više teškoća i odgovornosti na svome putu prema ciljevima kojima teži nego bilo koje današnje društvo. Jer, ne samo da su ti ciljevi kompleksniji i dublji nego ciljevi reforme obrazovanja u građanskom društvu, već su i osnove od kojih se u savremenom društvu polazi su drugačije. Uz to, vrijeme njegovog dosadašnjeg razvoja je tako kratko da nedovoljno ostvarena iskustva otežavaju jasnije sagledavanje puteva daljeg razvoja obrazovanja u jednom takvom društvu. Svaka društveno – ekonomska formacija ima, kao što je dobro poznato, svoje zahtjeve u odnosu na obrazovanje, težeći njegovoj novoj prirodi. I svaka od njih nosi sobom ograničenja obrazovne djelatnosti koja potiču iz samog bića te društveno – ekonomske formacije. Ona i u konačnici vodi ka njegovoj „konverzaciji“. Tako je bar bilo u prošlosti. Ali ujedno javljaju se i znaci novog koji ukazuju na budući razvoj, usmjeravaju prema životu koji će biti najvjerojatnije oblikovan za koje desetljeće kasnije. Postaje sve jasnije da se kod dugoročnih projekcija obrazovanja, posebno u domenu visokog obrazovanja, mora sve više voditi računa o tom globalnom razvoju društva, šire ili uže društvene zajednice, regija i samih radnih organizacija. Drugim riječima, ciljevi i elementi savremenog preobražaja obrazovanja mora biti sve više rezultat futurističkih istraživanja.

Ključne riječi: obrazovni sistem, reforma, globalni razvoj, pogled u budućnost, futuristička istraživanja.

EDUCATION AND GLOBAL FUTURE DEVELOPMENT OF SOCIETY (Keynote paper)

Abstract: Today's social transformation of education has more difficulties and responsibilities on its way toward the goals it strives for than any society today. Because not only are these goals more complex and more profound than the goals of education reform in civil society, but the basics used in modern society are different. In addition, the time of his past development is so short that bad experiences make it difficult to see the paths more clearly further development of education in such a society. Every socioeconomic formation has, as is well known, its demands for education, striving for its new nature. And each of them carries with it the limitations of educational activity that come from being itself and socioeconomic formations. It ultimately leads to his "conversation." So at least, it was in the past. But at the same time, there are signs of the new that point to future development; they point towards a life that will most likely be shaped for which decade later. It is becoming increasingly clear that long-term projections of education, especially in the domain of high education, must take more and more into account the global development of society, broader or narrower social communities, regions, and labor organizations themselves. In other words, goals, and elements, the modern transformation of education must be more and more the result of futuristic research.

Key words: educational system, reform, global development, look into the future, futuristic research..

UVOD

Svaka reforma obrazovanja, pogotovo radikalne promjene u vidu njegovog preobražaja, neizbježno se zasniva, pored ostalog, na pravcima razvoja društva. Neophodno je imati pred očima viziju budućeg svijeta, svoje zemlje i socio – radne sredine, da bi se rad na obrazovanju upravljao prema njihovoj skiciranoj slici. Ako nedostaje jedna takva orijentacija, s pogledom

na srednju i dalju budućnost, lako je moguće da čitav odgojno – obrazovni rad promašuje svojom podvojenosti prije svega u odnosu na kretanja društva. Nije teško naslutiti kakvi i koliki gubici iz toga mogu nastati za društvo u cjelini i same pojedince.

Današnji društveni preobražaj obrazovanja ima više teškoća i odgovornosti na svome putu prema ciljevima kojima teži nego bilo koje današnje društvo. Jer, ne samo da su ti ciljevi kompleksniji i dublji nego ciljevi reforme obrazovanja u građanskom društvu, već su i osnove od kojih se u savremenom društvu polazi su drugačije. Uz to, vrijeme njegovog dosadašnjeg razvoja je tako kratko da nedovoljno ostvarena iskustva otežavaju jasnije sagledavanje puteva daljeg razvoja obrazovanja u jednom takvom društvu.

Ono što se od modernog društva mora očekivati jeste da ono nadmaši sve druge dosadašnje tipove društvenih uređenja Bosne i Hercegovine, zapravo u ostvarivanju humanosti tog društva, njegove ljudske strane, da izvede, ako se tako može reći, ljudsku revoluciju dajući punu prednost ljudskom elementu nad materijalnim činiocima po svome domaćaju. Zadatak historijski nov, a veoma ambiciozan po svome domaćaju, i složen u pogledu svoga ostvarivanja. Sve to nikako nije moguće bez odgovarajućeg preobražaja današnjeg u osnovi obrazovnog sistema, pored ostalog, i na osnovama zahtjeva budućnosti.

Uprkos evidentnom općem značaju ovog pitanja, kod nas u stručnoj literaturi i medijima nedovoljno se razmišlja prema budućnosti, pa su i dugoročna razmišljanja te vrste i kod ostalih koji treba da o tome razmišljaju vrlo rijetka. To može čak i da začuđuje, jer je obrazovanje pozvano, po suštini svoje prirode, da ima aktivni stav prema bližoj i daljoj budućnosti, pošto je ono jedna od ključnih pretpostavki globalnog i svakog drugog (ekonomskog, tehnološkog, kulturnog itd.) razvoja društva. Za tu svakako burnu budućnost, koja je već na pragu sadašnjosti, treba biti blagovremeno pripremljen da bi se spremno dočekala odnosno mijenjala prema potrebama ljudi. Osnovno je u tome prevazići krutost i nesavremenost današnje strukture rada na obrazovanju i podići taj rad na nivo pravih zadataka obrazovnih institucija i drugih ustanova za obrazovanje u njihovoj izmijenjenoj ulozi, a to je razvijanje ljudi: bliska perspektiva dostojna svakog vrijednog i ambicioznog nastavnika odgajatelja.

Svako iole uopćeni pristup toj problematici upućuje na sagledavanje osnovnih tendencija razvoja u svijetu, perspektivni razvoj Bosne i Hercegovine i zemalja Zapadnog Balkana do 2050. godine i izvjesnu, makar najkraću, analizu dokumenata reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa stanovišta sagledavanja budućnosti. Sve ono do čega se pri tome može doći bili bi neki elementi o kojima eventualno treba voditi računa kod daljeg rada na konstituiranju projekcije preobražaja obrazovanja u našoj zemlji.

Svrha je, dakle, da se skrene pažnja na perspektivne funkcije obrazovanja koje su, reklo bi se, nedopustivo zanemarene.

1. O SAZNAVANJU BUDUĆNOSTI

Proučavanje i bliže viđenje budućnosti sa stanovišta obrazovanja nameće se kao društveni imperativ najmanje iz dva osnovna razloga. Prvo, budućnost je prisutna u sadašnjosti preko kadrova koji se za nju pripremaju. Jer, rad u oblasti obrazovanja zakonito daje svoje prave rezultate tek poslije 22 do 25 godina, a u punom obimu poslije tri decenije. I drugo, budućnost je malospoznatljiva, jer je složena i neočekivana i zbog toga neizvjesna, iako se postižu sve bolji rezultati u njenom predviđanju na duži vremenski horizont. Pojave se ne razvijaju

linearno, produžavanjem trendova. S toga iskustvo pokazuje da su iznenađenja moguća naročito u tehnologiji a da se društveno razvoj još može predviđati.

Osnova teškoća u tim nepredvidivostima je što jedan krupan tehničko – tehnološki pronalazak izaziva mnoštvo drugih na koje se nije računalo. Tako dolazi do novih tehnoloških pravaca razvoja, odnosno do mnogostrukosti trenda.

Predviđanja u oblasti društvenog razvoja drugačijeg su karaktera pa su zato realnija. Naučno saznanje zakonitosti društvenog razvoja dovodi do približno realnog viđenja globalnog razvoja. Najbolji dokaz za taku konstataciju čini dugoročna (historijska) anticipacija teorije razvoja u odnosu na društveno – ekonomska kretanja u budućnosti. Kako je poznato, ona se danas ostvaruje s pobjedom demokracije u mnogima zemljama i šireg europskog pokreta sa svojim vrijednostima na razne načine i u različitim varijantama.

No, bez obzira na mnoge teškoće u predviđanju budućnosti, posebno u domenu nauke i tehnologije, sve više se pristupa njenom proučavanju univerzalno i u raznim oblastima ljudskog djelovanja, negdje s manje, negdje s više uspjeha.

Povećano interesiranje za predviđanje budućnosti, ima više opravdanih razloga. Prije svega radi se o sagledavanju budućnosti same budućnosti, tj. u kojoj mjeri je ona obezbjeđena sa stanovišta opstanka života, s obzirom na neke izrazito nepovoljne trendove razvoja (zastrašujuća migracija stanovništva, perspektiva proširenja gladi na još veći broj stanovništva u svijetu, rata, pandemija, opće zagađivanje čovjekovog okruženja, itd.).

Nastojanje da se budućnost sazna nije novo; nova je činjenica da današnji čovjek može bolje i brže saznati budućnost jer mu na raspolaganju stoje, pored dosadašnjih iskustava, i mnoge druge naučne metode.¹⁰

Ima više definicija o budućnosti. One se uglavnom svode na tvrdnju da „budućnost nije činjenica“ već predstava o onome što će se realno dogoditi prema izvjesnom redoslijedu niza događaja, a po isteku nekog vremena. Budućnost se uvijek javlja sa mogućnostima različitih izbora.

2. OBRAZOVANJE IZMEĐU PROMJENA I KONZERVACIJE

Sve dok je trajalo relativno stabilno i konzervirano društvo prošlosti, obrazovanje je moglo da egzistira bez potresa. Neprikosnovena i gotovo jedina institucija za obrazovanje je bila škola s centraliziranom nastavom, sistematsko obrazovanje trajalo je jednokratno završavajući se u mladosti, nastavni planovi i programi su rijetko dopunjavani i još rjeđe mijenjani, nastavnik je imao svoju nepokolebljivu i superiornu didaktičku poziciju, udžbenike je pisao mali broj izabranih stručnjaka, u njima su bila naložena cjelokupna znanja i važili su kao savršeni.

Od tada pa do danas izmijenilo se što – šta u oblasti obrazovanja. Obrazovni sistem je obogaćen nizom raznih vrsta škola i proširen obrazovanjem odraslih, povišeni su zahtjevi u odnosu na nastavnike u pogledu njihovih kvalifikacija i usavršavanja znanja, uvedene su razne prosvjetno

¹⁰ Već postoji čitavo mnoštvo metoda koje se primjenjuju u okviru raznih vidova prognoziranja budućnosti, gdje spadaju: naučna fantastika, demografsko predviđanje i, pored ostalih, ekonomsko i opće – historijsko prognoziranje.

– pedagoške službe i zavodi za unaprjeđivanje obrazovanja, znatno je povećan broj udžbenika sa svojim piscima, otvorene su mnoge visokoškolske organizacije, nastava tehnologije našla se, zajedno s općim razvojem tehnike, informatike, na procvatu itd.

Ali te promjene nisu korijenite, one su nastale i nastaju najčešće kao palijativne pod pritiskom ekspanzije obrazovanja koja uzima sve obimnije razmjere. Pritom, u svemu gubi se na kvaliteti što je uobičajeno svojstvo svake ekspanzije. Rezultati ipak ne izostaju: sve je veći broj manje ili više obrazovanih ljudi.

Ipak, i pored svih nemalih rezultata, uočava se opća kriza obrazovanja. Pod kritičkim udarom nalaze se gotovo sve komponente obrazovanja kao društvenog sistema, a prvenstveno nastavni i obrazovni programi zbog svoje zastarjelosti i nastavnici zbog svoje nedovoljne prilagođenosti novonastalim situacijama u društvenim, ekonomskim, tehnološkim, organizacionim i drugim zbivanjima. Kako je poznato, izlaz iz toga traži se, pored ostalog, u usvajanju, daljem izgrađivanju i ostvarivanju koncepcije permanentnog obrazovanja.)

No, prije nego što bi se moglo govoriti o izlazima iz te krize moralo bi se ukazati na dubok postojeći rascjep između globalnog razvoja u današnjoj epohi velikih promjena i obrazovanja kao društveno – ekonomski odnosi i razvoj ličnosti. U svakom od njih djeluju određeni činioci ubrzano stvarajući mnogostruke promjene na liniji njihovog eksponencijalnog rasta, uz širenje entropije kao popratne pojave. Razumije se, to dovodi do određenih posljedica sa kojima se mora povezivati obrazovanje ako se želi da ono doprinese rješavanju vitalnih problema u savremenom svijetu.

1. Kako je poznato, za samo nekoliko desetljeća naučni i tehnološki razvoj je ostvaren u grandioznim razmjerama.
 - a) Naučno – informativna produkcija se razvija bez presedana u svojoj historiji. Svakog minuta u svijetu se izdaje po jedna knjiga iz neke naučne ili tehničke oblasti. Svake godine umnogostručuje se obim naučno – tehničkih informacija. U vremenu 2022. godine do 2050. godine porast će više mnogostruko obim znanja čovječanstva. U stotinama izdanja objavljuje se godišnje više miliona stručnih i naučnih članaka i radova. Ima oblasti u kojima se i danas formiraju nove nauke, odnosno naučne discipline u svim domenima ljudskog života. Ta silna znanja leže rasuta na raznim stranama, najčešće neiskorištena, čak i neregistrirana, daleko od nastavnih i obrazovnih programa. Prepušten svojoj tradicionalnoj izoliranosti, bez efikasnih informacionih rješenja i pomoćnih naučno – stručnih institucija za istraživanje obrazovnih potreba i programiranje nastavnih sadržaja, današnji obrazovni sistem je u dubokom raskoraku u pogledu funkcionalnog transfera znanja i u odnosu na sadašnju naučnu produkciju. Jasno je da ne postoje prijeko potrebne veze kako s tekućim tako i s budućim razvojem. Ujedno ne smije se zaboraviti na činjenicu da je razvitak znanja vjerovatno jedina oblast za čiji uspon ne važi zakon saturacije.
 - b) Napredak tehnologije, zasnovan na nauci, sa svojim najnovijim dostignućima – za koji mnogi kažu da predstavlja čvor u mreži uzroka stalnih promjena - još slikovitije pokazuje veliku razdvojenost između obrazovanja i globalnog razvoja. Poznato je da tehnologija donosi najveće promjene u sredstvima i načinu rada. Zavisno od naučnih i tehničkih pronalazaka koji su sve učestaliji i drastičnog skraćivanja vremena od nekog pronalaska do njegove primjene, neprekidno se

mijenja tehnološka slika svijeta u korist stalnog povišenja produktivnosti rada. U vezi s tim je i stalno smanjivanje tehnološkog vijeka.

Polazeći od tih općepoznatih činjenica, treba se podsjetiti da društveni i tehnološki trendovi obrazovnog sistema daleko stoje iza tehnoloških promjena.

2. U domenu društveno – ekonomskih odnosa dogodile su se izuzetno značajne i duboke promjene u posljednjem stoljeću u kojima se također vrše široki društveni preobražaji. Produženje kretanja tih širokih društvenih promjena u okviru razvoja demokratskih sistema, uz oživljavanje i afirmaciju teorija modernih sistema, zakonito dovodi i do pojave jednog novog europskog sistema i na kraju, globalnog društva.

Bez detaljisanja o svemu tome, treba reći da su u sklopu tih epohalnih promjena vrše mnoge socijalne i druge reforme u nastojanju da se stvori i izgradi budući svijet. Nijedan historijski period nije bio u mogućnosti, do ovog posljednjeg, da pruži tako zahvalan teren za društvena i ekonomska istraživanja, sociološka, kulturološka i druga posmatranja i zaključivanja. Osvjetljavanje spleta odnosa između vodećih ekonomskih snaga i raznih ograničenja njihovog daljeg razvoja doprinijelo je upravo prosperiranje nauke kroz obrazovanje. Sve te pojave zbile su se i zbivaju se u okviru primijenjenih društveno – ekonomskih odnosa u njihovom međusobno zakonitom uvjetovanju s narastanjem proizvodnih činilaca.

Dok je XIX stoljeće bilo stoljeće afirmacije prirodnih nauka, u dvadesetom stoljeću se ta mogućnost prenijela na razvoj društvenih nauka čiji razvoj i dalje traje u dvadesetprvom.

No, i pored toga, što čovjek postaje ključni činilac društveno – ekonomskih zbivanja, ljudski element stoji i dalje po strani kada je riječ o naporima za njegovim dubljim i širim upoznavanjem.

Taj raskoš se još jasnije sagledava u svjetlu krupnih promjena koje su zahvatile ljudsku ličnost u njenom razvoju i ponašanju posljednjih desetljeća.

3. Promjene u domenu ličnosti kreću se u očekivanom smjeru njenog stalnog oslobađanja na uzlaznoj liniji. Rast i razvitak čovjeka je zakonitost društvenog progresa i čini njegovu najvažniju osnovu. To podizanje čovjeka na superiornu intelektualnu visinu praćeno je uspješnom supstitucijom fizičkog umnim radom. S napretkom prirodnih i društvenih nauka razvijale su se i nauke o čovjeku: filozofija, etika, psihologija, antropologija, sociologija, pedagogija i dr. One su se, međutim, zadržale u uskim krugovima njihovog proučavanja ne nalazeći ni danas svoju širu primjenu, tačnije svoje mjesto kao dio masovnog obrazovanja.

Poznavanje ljudi danas je ključno pitanje globalnog razvoja, jer su ini njegovi odlučujući nosioci. Ali, da bismo mogli da ocjenjujemo sve ljudske aktivnosti, odnose, onda se moramo prvo baviti ljudskom prirodom uopće, a zatim s ljudskom prirodom kako se mijenja u svakoj historijskoj epohi.

Otkrivanje činjenica o ponašanju čovjeka u raznim situacijama, počevši od njegovog odnosa prema radu, drugima i sebi, preko rješavanja tajni i ljudskih motivacija sve do poznavanja njegovih interesa i različitog ispoljavanja njegove svijesti kroz konstruktivno ili destruktivno djelovanje, osnovni je uvjet za pristupanje razvijanju čovjekovih unutarnjih snaga i moći, njegovog karaktera i etike.

Pored svega navedenog, činjenica je da čovjek i dalje ostaje nepoznanica, najčešće degradiran na nivo materijalnih činjenica o kima se ipak mnogo više zna.

U uvjetima sve većih sloboda za ljude u savremenoj civilizaciji glavni problemi se javljaju u vezi s njima, odnosno sa njihovim ponašanjem. Ipak, i pored mnogih konflikata i dilema izazvanih neodgovarajućim ponašanjem ljudi u savremenim uvjetima rada i života, naučna istraživanja nisu okrenuta poglavito njima, a nastavni planovi i programi najvećeg broja škola i fakulteta „kreću“ su predmetima kvantitativne orijentacije. Sam razvoj jedne zemlje u određenom trenutku uvjetovan je razvojem svakog čovjeka ponaosob. Postavlja se pitanje: „Otkud toliki jaz, i može li se tolerirati između široke potrebe za poznavanjem ljudi i malih šansi koje se daju u okviru obrazovnog sistema“? Moderno društvo se mora zasnivati na ljudima kao kreativnim ličnostima i realizatorima. Očito je da se orijentacija mora mijenjati.

3. POGLED U BUDUĆNOST PREKO PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

Obrazovanje mora da shvati sebe i čemu je namijenjeno. Otuda i pojam „učiti za život“. Iako je to moto svakog pokušaja reforme obrazovanja u bilo kojoj kao i našoj zemlji, ne može se reći da je ta prospektivna funkcija obrazovnih reformi kod nas bila njihova jaka strana. Bit će dovoljno da se osvrnemo na reformne zahvate vršene u našoj zemlji u poslijeratnom periodu. Prva reforma početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, je pokušaj eliminiranja nepoželjnih sadržaja i nije se osvrnula na budući razvoj, mada je bila izvođena u njegovo ime. Sami akti reforme su se pozivali na principe „koji bi mogli da posluže kao osnova i načelna orijentacija za dalji razvitak“, te se ističe da se na reformu „ne može gledati kao na uspostavljanje zakonskim propisima do detalja propisanog završenog, zatvorenog, nepromjenjivog, jednom zauvijek datog idealnog obrazovnog sistema. Odmah poslije rata doneseni su Okvirni zakoni za sve nivoe obrazovanja u kojima se nije govorilo o onome što bi se moglo dogoditi u budućem razvoju. Pokazat će se vrlo brzo da je, i pored svih dobrih ideja, stavova i načela sadržanim u zakonskim aktima, predviđeno opće obrazovanje, iako je to bio neposredni izazov budućeg globalnog razvoja društva.

Taj futurološki aspekt bio je zanemaren i kod donošenja slijedećih zakonskih projekcija i programa razvoja kao vrijednih dokumenata za reformu obrazovanja.

Ni sadašnji naponi na preobražaju obrazovanja ne otvaraju taj futurološki pogled. Reklo bi se čak da neka kretanja idu u obrnutom pravcu. Ti naponi su u mnogome isparcelisani i pored toga što su usvojeni određeni propisi iz Europske unije. Svaka parcelizacija udaljuje od cjeline i širine pogleda uopće, pa i u pogledu u budućnost. Izvjesna poboljšanja nastaju posljednjih godina s nastojanjima da se na osnovu nekog prodora u budućnost formuliraju koncepcije i politika dugoročnog razvoja, što je nova pojava. Ona se javljaju kao osnovna pretpostavka programiranog razvoja u uvjetima stalnih promjena kako bi se ostvarila željena i očekivana društvena učinkovitost na područjima ekonomije, organizacije rada i društva itd. u svim privrednim granama. U tom okviru izrađuju se projekcije razvoja intelektualnog kapitala u našoj zemlji. Ali ti naponi nisu dovoljno studiozni, a ni popularni, tj. do takvih projekcija se kod nas ne drži mnogo, iako su one same po sebi značajne jer izražavaju svjesno usmjeravanje društvenih kretanja prema budućnosti. Jasno je, isto tako, da i osmišljavanje obrazovanja sa stanovišta budućeg razvoja treba da postane stvar posebno angažiranih stručnjaka i timova.

ZAKLJUČAK

Svaka društveno – ekonomska formacija ima, kao što je dobro poznato, svoje zahtjeve u odnosu na obrazovanje, težeći njegovoj novoj prirodi. I svaka od njih nosi sobom ograničenja obrazovne djelatnosti koja potiču iz samog bića te društveno – ekonomske formacije. Ona i krajnjem vode ka njegovoj „konverzaciji“. Tako je bar bilo u prošlosti.

Ali ujedno javljaju se i znaci novog koji ukazuju na budući razvoj, usmjeravaju prema životu koji će biti najvjerojatnije oblikovan za koje desetljeće kasnije.

Postaje sve jasnije da se kod dugoročnih projekcija obrazovanja, posebno u domenu visokog obrazovanja, mora sve više voditi računa o tom globalnom razvoju društva, šire ili uže društvene zajednice, regija i samih radnih organizacija. Drugim riječima, ciljevi i elementi savremenog preobražaja obrazovanja mora biti sve više rezultat futurističkih istraživanja.

Ko nije u toku, osuđen je da bude prevaziđen. Ne uzimati u obzir upozorenja, znači biti „osuđen“ na zatečenost i iznenađenja. Da se to ne bi dogodilo, treba sagledavati budući razvoj. Logika i duh savremenog preobražaja obrazovanja i njegovog daljeg razvoja kod nas pretpostavlja, osvjetljavanje niza elemenata te vrste od kojih se neki vezuju za obrazovne ciljeve a drugi za obrazovni sistem.

Prvi element koji se izdvaja tiče se obrazovanja za promjenu, za shvaćanje kao zakonitosti ubrzanog savremenog razvoja i prilagođavanja tom stalnom mijenjanju, ujedno je aktivan stav i spremnost na predupređivanje neželjenih promjena. To je osnovni pravac pripremanja za budućnost. Iz njega proizilaze, razumije se, mnoge implikacije za obrazovnu djelatnost u cjelini.

Drugi značajni element, možda i važniji od prvog, tiče se mjesta čovjeka ne samo kao prirodnog nego i društvenog djelatnog bića u fundamentalnim, primijenjenim i razvojnim istraživanjima i, shodno, tome u nastavnim planovima i programima škola, fakulteta i drugih obrazovnih institucija. Njegovo dobro poznavanje, kao je već istaknuto, i shodno tome stvaranje odgovarajućih, društvenih, ekonomskih, tehnoloških, radnih, organizacionih i drugih uvjeta za njegovo cjelishodno ponašanje postaje ključ globalnog i svakog drugog društvenog razvoja. To podrazumijeva premještanje težišta znanja sa prirodnih i tehničkih procesa na pojave, procese i ponašanja kojima je čovjke izložen.

Treće, gledajući u budući razvoj sa stanovišta promjena u obrazovnom sistemu, javlja se neophodnost prenošenja akcenta sa stjecanja znanja na razvijanje sposobnosti ljudi, njihovih velikih a neaktiviranih potencijalnih mogućnosti, njihove svijesti, na njihovo razvijanje uopće. Znanja su prolazna i sve više imaju karakter potrošnih dobara. Sa sposobnostima i sviješću je drugo, a jedna od osnovnih koja se mora stjecati u obrazovnoj instituciji jeste naučiti i htjeti učiti. U našim dokumentima reforme obrazovanja taj cilj bi morao biti više i dosljednije naglašavan, jer čini jedan od osnovnih stavova koncepcije o cjeloživotnom učenju.

Četvrto je, da će rad čovjeka u budućnosti bit nauka i ostvarenje te nauke što je od bitne važnosti za formiranje istraživačkog duha budućeg građanina. To zahtijeva njihovo odgovarajuće obrazovanje za istraživanje ne samo sa aspekta neke opće orijentacije nego i u pogledu stalnog savlađivanja istraživačkih metoda i tehnika. Značajno je i to: znati opredjeljivati se za prava znanja i umijeća.

Peto, sve je teže živjeti u društvu onih koji ne osjećaju ništa za opće ciljeve, duh kolektivnog rada i života, koji u svemu vide sebe i svoje vlastite interese. Ma koliko pravna načela upućivala

na suprotno od svega ovog, stanje općeg duha će uvijek mnogo zavisiti od efekata obrazovnog sistema i uzora koji se svakodnevno pružaju u načinu mišljenja, djelovanja i ponašanja. Nestankom tradicionalnih elemenata etatiističkih odnosa, ne mogu se sami od sebe izgraditi savremeni modeli pravilnog mišljenja i ponašanja.

Šesto, s obzirom na isticanu eksploziju nauke i znanja i njihov trajni razvitak odrasli se moraju kontinuirano obrazovati i primjenjivati svoja znanja da rasla produktivnost rada i da bi bili u stanju da donose cjelishodne ispravne odluke.

Najveći izazov budućnosti, koji već potresa čitavu oblast obrazovanja, vezuje se za obrazovanje odraslih. Stoga svi obrazovni radnici moraju priznati neophodnost i prirodnost samostalnog i specifičnog razvoja obrazovanja, posebno odraslih u okviru obrazovnog sistema. Sedmo, budućnost obrazovanja leži na budućnosti njegovih informacionih sistema. Bez njihovog pravilnog ustanovljavanja i efikasnog funkcioniranja obrazovni sistem je danas osuđen na nesavremeno i parcijalno djelovanje, a da se o budućnsoti i ne govori. Jaz između obrazovanja i razvoja ne samo budućeg već i današnjeg ne može se premostiti bez radikalnih promjena u toj oblasti: svakako se moraju izgraditi mehanizmi koji će biti u stanju da obezbijede brzo i potpuno registriranje novih znanja, njihovu klasifikaciju, selekciju, artikulaciju i afirmaciju kroz fleksibilne nastavne planove i programe.

I na kraju, svi ovi i mnogi drugi naponi imaju svog smisla ako rezultiraju u integriranoj ličnosti mladih na kraju njihovog školovanja u mladosti a koji su uz to osposobljeni za svoj dalji razvoj. Čovjek budućnosti će teško moći da opstane s punom glavom isparceliranih, razjedinjenih i nesređenih znanja, kakvo danas mnogi imaju. Tu budućnost mogu dočekati generacije koje u svom školovanju budu imale problemsku nastavu zasnovanu na istraživačkoj orijentaciji.

